

מענה אליהוא
צעירים חושבים "מחוץ לקופסא"
איוב לב-לו
יהושע מנחם רוזנברג

סיפור המסגרת בספר איוב ותפקידו

את קטעי הפרוזה שבספר איוב נהוג לכנות: "סיפור מסגרת". על פניו מהווה סיפור המסגרת הקדמה בלבד לחלקו העיקרי של הספר, הויכוח בין איוב לרעיו ומעני ה'. לכאורה בא הסיפור רק בכדי להציג את העלילה המהווה רקע לויכוחים. במבט ראשון נראה שהויכוחים עשויים להיות משמעותיים גם בלעדי הסיפור ולהיתפס כפיצרות אִמְנוֹת שלמות בפני עצמן. גם בעלי המסורה קבעו לסיפור המסגרת טעמים רגילים, ואילו לויכוח טעמים מיוחדים, טעמי אמ"ת.

ואולם עיון קצת יותר מעמיק מראה לנו שלסיפור המסגרת, אשר אינו מסתיים עם תחילת תלונותיו של איוב אלא נמשך לאורך כל חלקי הספר, יש, כפי שנראה להלן, תפקיד חשוב ביצירה, מעבר להיותו הקדמה ורקע לויכוחים.

יש בקרב החוקרים החדשים כאלה הטוענים כי החלקים הסיפוריים בראש ספר איוב ובסופו וכן דברי אליהוא הם תוספות מאוחרות. הטוען כי הדברים הם תוספת מאוחרת צריך לשאול עצמו לשם מה נוספו הדברים על ידי מי שהוסיפם, ובמה הם תורמים ליצירה המוגמרת.

במאמרי לא אנקוט בגישת אותם פרשנים הנוהגים מנהג ארכיאולוגים ומנסים למצוא שכבות שונות בטקסט שאותם תפר, כביכול, עורך אחרון בתפרים גסים בולטים לעין. לא אלך בדרכם של אלה המתבוננים בבניין מרהיב הבנוי לתלפיות, אך במקום להתבונן ביופיו, בתכוננו המדויק, בעיצובו, בתפקודיות שלו, וכיו"ב, הם בודקים מניין הגיעו האריחים ומהו מקורם של אבני הבניין.

גם אם נקבל את טענת מקצת מן החוקרים, שמקורם של הטקסטים ממקורות שונים, הרי ברור שיד אחת ערכה אותם ליצירה שלימה, כפי שהיא מונחת לפנינו כסיפור אחיד ומובנה. בדיון אתיחס אל היצירה השלמה כפי שהניחיה לפנינו חכמינו חותמי התנ"ך. 'אין לנו עניין לדון בהתהוות הסיפור אלא בהווייתו',¹ איני חותר להבין את תהליך התגבשותו אלא את מהלך המחשבה והלך הרוח של הסיפור כמות שהוא מונח לפנינו.

ליצירה המוגמרת, כמות שאנו קוראים אותה, יש "אמירה". ואנחנו כקוראים-לומדים מנסים ולחשוף מה אנו יכולים ללמוד מן היצירה. מה מנסה היצירה לומר לנו..

נתייחס אל הספר כולו כיצירה שלימה אחת, ולא כאל צירוף של טקסטים שונים שנתפרו זה לזה בתפירות גלויות לעין, לא רק מתוך כבוד לרבותינו, חותמי ספר הספרים. לדעתי סיפור המעשה והשיחות בין הרעים קשורים זה לזה. קשה להבין את הויכוח בין איוב לרעיו מבלי להכיר את סיפור המסגרת. המעשה אינו יכול לעמוד בפני עצמו ומסכת הויכוחים אינה יכולה להתקיים בפני עצמה.²

הדרך שבה מעוצב הסיפור המקראי אינה רק אמצעי להביע את הדברים, אלא היא חלק בלתי נפרד מן הסיפור עצמו.³ בנייתו הספר אין להפשיט את הצורה מן התוכן. יש לשים לב לצורה כדי לראות כיצד היא משרתת את התוכן.

¹ מאיר וייס, הסיפור על ראשיתו של איוב - ניתוח ספרותי, עיונים מ' הוצאת הסוכנות היהודית, ירושלים תשכ"ט - <http://www.daat.ac.il/daat/tanach/eyov/hasipur-2.htm>

² ראו עוד מאמרי: "עיון ספרותי בספר איוב - סיפור המסגרת מול הפרקים האוטוביוגרפיים" - www.daat.ac.il/he-il/tanach/iyunim/ktuvim/iyov/prakim/rozenberg-eyov.htm

³ ראה: מ' וייס 'מלאכת הסיפור במקרא', מולד 170/169, תשכ"ג.

תפקידו של סיפור המסגרת

כאמור, תפקידו של סיפור המסגרת בספר איוב אינו הקדמה בלבד. לסיפור יש תפקיד חשוב ביצירה. באמצעות הסיפור נותן המחבר ביד הקורא, כלים המאפשרים לו לבחון את דעותיהם של איוב ושל רעיו.

המספר מעיד על איוב: **"וְהָיָה הָאִישׁ הַהוּא תָם וְיֹשֵׁר וְיָרָא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע"** (א', א). הקב"ה עצמו מעיד על איוב בדבריו אל השטן: **"וַיֹּאמֶר ה' אֶל הַשָּׁטָן הַשְּׂמֵת לְבָד עַל עַבְדֵי אִיּוֹב כִּי אֵין כָּמֹהוּ בְּאֶרֶץ אִישׁ תָם וְיֹשֵׁר יָרָא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע"** (א', ח). חלקו הראשון של הסיפור מסתיים: **"בְּכָל זֹאת לֹא חָטָא אִיּוֹב וְלֹא נָתַן תְּפִלָּה לְאֱלֹהִים"** (א', כב). בהמשך פונה ה' לשטן בטענה: **"וַיֹּאמֶר ה' אֶל הַשָּׁטָן הַשְּׂמֵת לְבָד עַל עַבְדֵי אִיּוֹב כִּי אֵין כָּמֹהוּ בְּאֶרֶץ אִישׁ תָם וְיֹשֵׁר יָרָא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע וְעַדְנֹו מַחְזִיק בְּתַמָּתוֹ וְתִסִּיתָנִי בּוֹ לְבַלְעוֹ חֲנָם"** (ב', ג).

בתשובה לדברי אשתו אומר איוב: **"וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ כְּדָבָר אַחַת הַנְּבִלּוֹת תְּדַבְּרִי גַם אֶת הַטוֹב נִקְבַּל מֵאֵת הָאֱלֹהִים וְאֵת הָרָע לֹא נִקְבַּל בְּכָל זֹאת לֹא חָטָא אִיּוֹב בְּשִׁפְתָיו"** (ב', ז).

לקורא היודע את מה שהתרחש בין ה' לשטן, דבר שאיוב ורעיו אינם יודעים, יש אבן בוחן לבדוק את נכונות תשובותיהם. הוא יכול לשפוט את דברי הרעים ולהבחין כי הם שוגים בגישתם.

הרעים פִּלְס, אינם יכולים לקבל אפשרות של סבל ללא חטא, ולפיכך הם הטוענים שהסבל הוא עונש ולא ייתכן שהקב"ה יעניש אדם מבלי שפשע. לדעתם אין למעשה תופעות של 'צדיק ורע לו' במציאות.

אליפו, האומר דברים כללים אך רומז בדבריו לאיוב: **"זָכַר נָא מִי הוּא נָקִי אָבָד וְאִיפָה יִשְׂרִים נִכְחָדוּ. כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי חֲרָשֵׁי אֲוֹן וְזָרְעֵי עֵמֶל יִקְצְרֵהוּ. הַאֲנוּשׁ מֵאֲלוֹהַּ יִצְדַּק אִם מַעֲשָׂהוּ יִטְהַר גְּבַר"** (ד', ח-ז, יג).

בלדד, המטיל באופן ישיר ספק בזכותו של איוב: **"הֲאֵל יַעֲוֹת מִשְׁפָּט וְאִם שָׂדֵי יַעֲוֹת צָדֵק. אִם בְּנִיד חָטָאוּ לוֹ וַיִּשְׁלַחֵם בְּיַד פִּשְׁעָם. אִם אֶתֶּה תִּשְׁחַר אֶל אֵל וְאֵל שָׂדֵי תִתְחַנֵּן. אִם זֶה וְיֹשֵׁר אֶתֶּה כִּי עֲתָה יַעֲרִיר עֲלֶיךָ וְשִׁלְמֵם נוֹת צָדֵקְךָ. הֵן אֵל לֹא יִמָּאֵס תָם וְלֹא יַחְזִיק בְּיַד מֵרָעִים"** (ח', ג-ו, כ).

וצופר, הבוטה מכולם, הסבור שאיוב לא רק שנענש משום שחטא אלא שהוא אף לא נענש דיו, עדיין הוא בעל חוב אצל ה' ואולי חלק מחטאיו נשכחו: **"וַתֹּאמֶר זֶה לְקַחֵי וְבַר הֵייתִי בְּעֵינֶיךָ. וְאוֹלָם מִי יִתֵּן אֱלוֹהַּ דָּבָר וַיִּפְתַּח שִׁפְתָיו עִמָּךְ. וַיִּגְדֵּל לָךְ תַּעֲלָמוֹת חֲכָמָה כִּי כַפְלִים לְתוֹשִׁיָהּ וְדַע כִּי יִשָּׂה לָךְ אֱלוֹהַּ מַעֲוֹנָךְ"** (י"א, ד-ו).⁴

באמצעות הידיעה שקיבל מסיפור הפתיחה, יודע הקורא כי כל הרעים טועים בשיפוטם את איוב ואינם צודקים בדבריהם. הסיפור מלמדנו שצודק איוב הטוען שהוא סובל למרות שלא חטא,⁵ וכי לדעתו קיימות במציאות תופעות של 'צדיק ורע לו' ושל 'רשע וטוב לו'.⁶

אליפו הסתמך בדבריו על התגלות אלוהית בחלום. אליפו הבין שהמסר בחלום היה שבני האדם חוטאים: **"וְאֵלֵי דָבָר יִגְנַב וְיִתְקַח אֲזַנֵּי שִׁמְעָן מִנְהוּ. בְּשַׁעֲפִים מַחְזִינּוֹת לִילָה בְּנִפְל תִּרְדָּמָה עַל אֲנָשִׁים. פֶּחַד קָרְאֵנִי וְרַעְדָה וְרַב עֲצָמוֹתֵי הַפְּחִיד. וְרוּחַ עַל פְּנֵי יַחֲלֵף תִּסְמַר שַׁעֲרַת בְּשָׂרִי. יַעֲמַד לִי וְלֹא אֶפִיר מִרְאֵהוּ תְמוֹנָה לְנַגֵּד עֵינֵי דַמָּה וְקוֹל אֲשַׁמְעַ. הַאֲנוּשׁ מֵאֲלוֹהַּ יִצְדַּק אִם מַעֲשָׂהוּ יִטְהַר גְּבַר"** (ד', יב-יז).

בלדד השוחי התבסס בדבריו על ההיסטוריה. חיי אדם קצרים ולפיכך אינו יכול לראות את התמונה השלמה. כדי לעמוד על המציאות עליו לבחון את ההיסטוריה: **"כִּי שְׂאֵל נָא לְדֹר רִישׁוֹן וְכוֹנֵן לַחֲקֵר אֲבוֹתָם. כִּי תִמּוֹל אֲנַחְנוּ וְלֹא נִדְעַ כִּי יָצַל יָמֵינוּ עַלֵי אֶרֶץ. הֲלֹא הֵם יוֹרוּךְ יֹאמְרוּ לָךְ וּמִלְכָם יוֹצֵאוּ מַלְיָם"** (ח', ז).

⁴ את התיבה ישָה אפשר לבאר כנשיה-שכחה כמו: ... כִּי נִשְׁנִי אֱלֹהִים אֶת כָּל עֲמָלִי וְאֶת כָּל בֵּית אָבִי. (בראשית מ"א, נא) ואפשר לבארה מלשון חוב, עדין אתה בעל חוב אצל הא-ל כמו: וְזֶה דָבָר הַשְּׂמֵתָה שְׁמוֹט כָּל בַּעַל מִשָּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יִשָּׂה בְּרַעְיָהוּ לֹא יִגַּשׁ אֶת רַעְיָהוּ (דברים ט"ו, ב).

⁵ למשל: הוֹרוּנִי וְאֲנִי אֶחְרִישׁ וּמָה שְׂגִיתִי הִבִּינוּ לִי (ו', כד), עַל דַּעְתָּךְ כִּי לֹא אֶרְשַׁע וְאֵין מִנְדָּד מִצִּיל (י', ז), כְּמָה לִי עֲוֹנוֹת וְחַטָּאוֹת פִּשְׁעֵי וְחַטָּאוֹתֵי הַדִּיעֵנִי (י"ג, כג), וַתֹּאמֶר זֶה לְקַחֵי וְבַר הֵייתִי בְּעֵינֶיךָ (י"א, ד), פֶּרַק לִיִּיא כּוֹלוֹ וְעוֹד.

⁶ ראו: תלמוד בבלי שבת נה ע"א וע"ב: אמר רב אמי אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון. אין מיתה בלא חטא - דכתיב הַנֶּפֶשׁ הַחַטָּאת הִיא תָמוּת בִּן לֹא יִשָּׂא בְּעוֹן הָאָב וְאָב לֹא יִשָּׂא בְּעוֹן הַבֵּן צְדָקַת הַצַּדִּיק עֲלֵיו תִּהְיֶה וְרִשְׁעַת הָרָשָׁע עֲלֵיו תִּהְיֶה וְגו' (יחזקאל י"ח כ) אין יסורין בלא עון - דכתיב וּפְקִדְתִּי בְּשִׁבְטֵי פִשְׁעָם וּבְנִגְעֵים עֲוֹנָם. (תהילים פ"ט, לג) ... והא איכא משה ואהרן! (ואפשר להוסיף והא איכא איוב) אלא לאו רבי שמעון בן אלעזר היא ושמע מיינה יש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון ...

צופר הנעמתי מתבסס על החכמה האלוקית: "ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתי עמו. ויגד לך תעלמות חכמה כי כפלים לתושיה ודע כי ישה לך אלוה מעונך. החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא. גבהי שמים מה תפעל עמקה משאול מה תדע. ארכה מארץ מדה ורחבה מני ים" (י"א, ה-ט).

להלן נראה כיצד מתייחס אליהוא לדבריהם.

מה ניתן ללמוד מההתעלמות מאליהוא בסיפור המסגרת

בפתיחת הספר מתעלם סיפור המסגרת כליל מאליהוא. הוא מדבר רק על שלושה רעים: "וישמעו שלשת רעי איוב את כל הרעה הזאת הבאה עליו ויבאו איש ממקומו אליפו התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ויגדו יחדו לבוא לנוד לו ולנחמו. וישאו את עיניהם מרחוק ולא הפירוהו וישאו קולם ויבכו ויקרעו איש מעלו ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה. וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דבר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאד" (ב', יא-יג).

לאחר שהרעים מסיימים את דבריהם ממשיך סיפור המסגרת ואומר: "וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב כי הוא צדיק בעיניו" (ל"ב, א). האנשים האלה – הכוונה לאנשים שהוזכרו לעיל. ואולי רמו לעתיד לפנינו. הרעים האלה שתקו, אבל יהיה אחד שלא ישתוק.

בשלב הזה מזכיר סיפור המסגרת את אליהוא: "ויחר אף אליהוא בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם באיוב חרה אפו על צדקו נפשו מאלהים. ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה וירשיעו את איוב. ואליהו חכה את איוב בדברים כי זקנים המה ממנו לימים. וירא אליהוא כי אין מענה בפי שלשת האנשים ויחר אפו" (ל"ב, ב-ה).

לא נוכל לקבל את טענת האומרים כי דברי אליהוא הם תוספת מאוחרת לספר.¹ העובדה שאליהוא אינו נזכר בסיפור הפתיחה ואף לא בתשובת ה', אינה יכולה לשמש ראיה לטענה כי דבריו אינם אלא תוספת מאוחרת. במכוון עוצב הסיפור בצורה זו. קשה להניח שאת ה"פגמים", כביכול, בטקסט, שמזהים חוקרים בני זמננו, לא ראה העורך האחרון של הספר. אילו רצה בכך היה יכול, עורכו האחרון של ספר איוב, לעשות מה שכל עורך מתחיל בן זמננו עושה, לתקן את סיפור הפתיחה ולכתוב בו: "ויבואו ארבעת רעיו לנחמו", ולטשטש את עקבות התפר כביכול. משלא עשה כן עלינו לשאול את עצמנו מדוע נכתבו הדברים כפי שנכתבו. מה יכולה ללמדנו צורת הבאת הדברים.

באמצעות עיצובו של סיפור המסגרת בצורה זו מלמדנו המחבר כי מלכתחילה לא היה בדעתו של אליהוא להיכנס לויכוח וכי אליהוא היה מהאנשים אשר באו רק להקשיב לויכוח. הסיפור מלמד זאת על ידי כך שאינו מזכיר כלל את אליהוא בתחילת הסיפור. רק לאחר שראה כי אין מענה בפי הרעים. "והנה אין לאיוב מוכיח עונה אמריו מכם" (ל"ב, יא-יב), העז אליהוא להתערב בשיח.

אליהוא מעיד כי הקשיב לדברי הרעים עד סופם: "הן הוחלתי לדבריהם אזין עד תבונתיכם עד תחקרון מלין. ועדיכם אתבונן ונהנה אין לאיוב מוכיח עונה אמריו מכם" (ל"ב, יא-יב), "חתו לא ענו עוד העתיקו מהם מלים. והוחלתי כי לא ידברו כי עמדו לא ענו עוד. אענה אף אני חלקי אחנה דעי אף אני" (ל"ב, טו-ז).

בפתח דבריו מעיד אליהוא: "צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן זחלתי (=גראתי) ואירא מחות דעי אתכם" (ל"ב, ו). אליהוא טוען כי בתחילה חשב שהחכמה נקנית עם השנים, וכי היא תוצאה של ניסיון חיים מצטבר, הימים מדברים מפיו של החכם (ל"ב, ז): "אמרתי ימים ידברו ורב שנים ידיעו חכמה",

¹ כהנא אברהם, ספר איוב, ת-א, תרפ"ח, עמ' 15.
Fullerton Kember "The Original Conclusion of the book of Job, ZAW 42, 1924 pp. 116.
Georg, Studoen Zim Buche Hiob, Gutersloher 1963, p. 26

אך אם כך היה הדבר הרי שכל הזקנים היו צריכים להיות חכמים, והצעירים פחות. ואולם מתוך התבוננות במציאות רואה אליהוא כי: **"לא רבים יחַכְמוּ וְזַקְנִים יְבִינוּ מִשְׁפָּט"** (ל"ב, ט), ולכן הוא מגיע למסקנה שהחכמה היא רוח הבאה מאת ה'. הנשמה שנתן האלוהים באדם היא המעניקה לו תבונה, ולא רוב השנים גורם לה: **"אֲכֵן רוּחַ הַיָּהּ בָּאֲנוֹשׁ וְנִשְׁמַת שְׂדֵי תְבִינִם"** (= תעשה אותם לנבונים) - (ל"ב, ח). ולכן הוא מחליט לומר את דבריו: **"לִכֵּן אִמַּרְתִּי שְׁמַעָה לִי אֶחְוָה דְעִי אֶף אֲנִי"** (ל"ב, י).

אליהוא מעיד כי בזמן אשר המתין בסבלנות עד שהרעים יסיימו את דבריהם, כמעט "התפוצץ". הוא מדמה עצמו לנאד יין חדש, שתום, שהיין שבו נמצא בתסיסה. בעת התסיסה משחרר היין החדש גז המחפש דרך החוצה. אם הכלי אטום הוא עלול להתפוצץ או לפרוץ לו דרך מוצא החוצה: **"כִּי מִלְתִּי מַלִּים הֲצִיקְתָּנִי רוּחַ בְּטָנִי. הִנֵּה בְטָנִי כִּינֵן לֹא יִפְתַּח כְּאֲבוֹת חֲדָשִׁים יִבְקַע"**. המילים כאילו נכלאו בבטנו והן מחפשות מוצא. המוצא של אליהוא הוא פתיחת השפתיים כדיבור. **"אֲדַבְרָה וַיְרוּחַ לִי אֶפְתַּח שְׁפָתַי וְאֶעֱנֶה"** (ל"ב, יח-כ).

אין אנו יכולים לראות בדברי אליהוא יצירה חיצונית העומדת בפני עצמה ואשר הייתה מנותקת, כביכול, מן הספר, מטעם נוסף. אליהוא משתמש בדבריו במטבעות לשון דומים לאלה של איוב והרעים, והוא מתייחס אל דבריהם בדבריו. באמצעות השימוש באותן מטבעות לשון מסב המחבר את תשומת לב הקורא לכך שאליהוא הקשיב קשב רב לאיוב ולרעיו וכי הוא מתייחס בדבריו אל דבריהם.

נביא כאן רק מעט דוגמאות בהן משתמש אליהוא במטבעות הלשון של קודמיו:

איוב אומר: **"יִסֵּר מַעְלֵי שְׁבִטּוֹ וְאָמְתוֹ אֶל תְּבַעַתְנִי"**. (ט', לד) ושם בהמשך: **"כִּפְּדֵ מַעְלֵי הַרְחַק וְאָמְתֵךְ אֶל תְּבַעַתְנִי. וְקִרְא וְאָנֹכִי אֶעֱנֶה אוֹ אֲדַבֵּר וְהִשִּׁיבְנִי"** (י"ג, כא).

כנגד זאת אומר אליהוא: **"הִנֵּה אֲמַתִּי לֹא תְבַעַתְךָ ..."** (ל"ג, ז).

איוב טען: **"... וְתִחְשְׁבֵנִי לְאִיּוֹב לָךְ"** (י"ג, כד), וכנגדו אומר אליהוא: **"הֵן תְּנוֹאוֹת עָלַי יִמְצָא יִחְשְׁבֵנִי לְאִיּוֹב לֹךְ"** (ל"ג, י).

איוב התלונן: **"וְתִשֵּׁם בְּסֹד רַגְלִי וְתִשְׁמֹר כָּל אַרְחוֹתַי עַל שְׂרָשֵׁי רַגְלִי תִתְחַקֶּה"** (י"ג, כז).

ואליהוא אומר: **"יִשֵּׁם בְּסֹד רַגְלִי יִשְׁמַר כָּל אַרְחוֹתַי"** (ל"ג, יא).

איוב אמר: **"הֲלֹא אֲזֵן מְלִין תִּבְחֶן וְחָךְ אֶכֶּל יִטְעֵם לֹךְ"** (י"ב, יא) ואף אליהוא משתמש במטבע דומה: **"כִּי אֲזֵן מְלִין תִּבְחֶן וְחָךְ יִטְעֵם לְאֹכְלִי"** (ל"ד, ג).

דברי אליהוא: **"כִּי אָמַר אִיּוֹב צְדָקְתִּי וְאֵל הַסִּיר מִשְׁפָּטִי"** (ל"ד, ה) רומזים לדברי איוב: **"חִי אֵל הַסִּיר מִשְׁפָּטִי וְשִׂדֵי הַמָּר נִפְשִׁי"** (כ"ז, ב).

אליפו משתמש במטבע הלשון: **"בְּשַׁעֲפִים מַחְזִינּוֹת לִילָה בְּנִפְל תִּרְדָּמָה עַל אֲנָשִׁים"** (ד', יג), ואליהוא משתמש במטבע דומה: **"בְּחִלּוֹם חֲזִיוֹן לִילָה בְּנִפְל תִּרְדָּמָה עַל אֲנָשִׁים בְּתִנוּמוֹת עָלַי מִשְׁכָּב"** (ל"ג, טו).

⁸ "הן הוחלתי לדברייכם אֲזִין עַד תְּבוֹנְתֵיכֶם עַד תִּחְקֹרוּן מְלִין" (ל"ב יא-יב), "וְהוֹחַלְתִּי כִּי לֹא יִדְבְּרוּ כִּי עָמְדוּ לֹא עָנוּ עוֹד. אֶעֱנֶה אֶף אֲנִי חֶלְקִי אֶחְוָה דְעִי אֶף אֲנִי" (ל"ב טו-יז)

⁹ מבין החוקרים הסוברים שנאומי אליהוא נכתבו בידי מחבר הספר והם חלק בלתי נפרד ממנו ראו למשל: קויפמן יחזקאל, "תולדות האמונה הישראלית", ת-א, תשט"ז, חלק ב', עמוד 609, סגל, מבוא המקרא, ירושלים, תש"ד, עמוד 658, Gordis Robert: The temptation of Job, Tradition versus Experience in Religion, Judaism IV 1955, pp. 206.

התייחסות למבנה הספר

לאחר סיומו של סיפור הפתיחה באים שלושה מחזורי ויכוח בין איוב לרעיו. בנאום הפתיחה מקלל איוב את יומו, ומעלה את טענותיו הראשונות. לאחר מכן עונה אליפו הזקן הבכיר שברעים. איוב משיב על דבריו ואז מדבר בלדד ואיוב משיב על דבריו. ולבסוף מדבר הזוטר שברעים צופר, וגם על דבריו משיב איוב. דברי אליפו הם הארוכים ביותר, דברי בלדד קצרים יותר והדברים הקצרים ביותר הם בפי צופר. המחזור השני בנוי באותה מתכונת כמו המחזור הראשון.

במחזור השלישי יש לאליפו מענה שלם (פרק כ"ב), לבלדד מענה קצר בן חמישה פסוקים בלבד. ואילו צופר שותק לחלוטין במחזור הזה. באמצעות המבנה הזה של דברי הרעים מנסה אולי מחבר הספר ללמדנו שמחזור למחזור הולכות ומסתתמות טענות הרעים וכי איוב גבר על רעיו בוויכוח.

ואולם המספר מעלה גם אפשרות נוספת: **"וַיִּשְׁבְּתוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה מַעֲנוֹת אֶת אִיּוֹב כִּי הוּא צָדִיק בְּעֵינָיו** (ל"ב א).¹⁰ ברוב המקרים בהם מתקיים ויכוח אידיאולוגי, מתחפר כל אחד מן הצדדים בעמדתו, ואין כל סיכוי שמי מן הצדדים ישכנע את זולתו. כאשר רואים הרעים שאיוב נשאר איתן בדעתו ואין ביכולתם לשכנעו שחטא, הם מחליטים להפסיק את הויכוח.

רק כאשר מפסיקים רעי איוב לדבר מעז אליהוא לפתוח את פיו. לאליהוא ארבעה מענות שאיוב אינו עונה אליהם למרות שאליהוא קורא לו להשיב. **"אם תוכל הַשִּׁבְנִי עֲרֶכָה לִפְנֵי הַתִּיצְבָה**. (ל"ג, ה), **הַקֶּשֶׁב אִיּוֹב שָׁמַע לִי הַחֲרֹשׁ וְאֲנֹכִי אֲדַבֵּר. אִם יֵשׁ מַלְיָן הַשִּׁבְנִי דָבָר כִּי חֲפָצְתִי צִדְקָךָ. אִם אֵין אַתָּה שָׁמַע לִי הַחֲרֹשׁ וְאֲאֶלְפֶךָ חֲכָמָה"** (ל"ג, לא-לג).

אין לדחות את דברי הטוענים ששתיקתו של איוב מלמדת, שאיוב אינו מוצא את דברי אליהוא ראויים להתייחסות. אך אפשר גם לקבל את האפשרות שאיוב רומז בשתיקתו שהוא עדיין עומד על תביעתו שה' עצמו ייתן מענה לשאלותיו.

מותר לשער שהעורך שם את דברי אליהוא לאחר שהרעים נשתתקו ולפני מעני ה', מפני שדברי אליהוא הם מעין הכנה לקראת מעני ה'. יתכן שאיוב מוצא בדברי אליהוא רמז לפתרון השאלות שהעלה בטענותיו, דברים שפירוטם יבוא במעני ה'.

העובדה שאיש צעיר הוא המביא את הדברים עשויה ללמד אותנו שכדי לקבל תשובה להתלבטויותיו אין אדם זקוק להתגלות אלוקית ישירה דווקא. גם בחור צעיר יכול להגיע לכך בכוח מחשבתו בלבד.

יתכן גם שאליהוא רומז בסוף דבריו כי ה' עתיד להתגלות לאיוב: **"מִצָּפוֹן זָהָב יֵאָתֶה עַל אֱלֹהֵי נֹרְאָה הוֹד. שְׂדֵי לֹא מִצְאָנָהוּ שְׂגִיָּא כַח וּמִשְׁפָּט וְרֵב צִדְקָה לֹא יַעֲנֶה. לָכֵן יֵרְאוּהוּ אֲנָשִׁים לֹא יִרְאֶה כָּל חֲכָמֵי לֵב"** (ל"ז, כב-כד).

אליהוא – צעיר החושב "מחוץ לקופסא"

הטענות שכביכול אין בדברי אליהוא רעיון חדש, כי הספר שלם גם ללא נאומו אליהוא, והוצאתם של פרקי אליהוא מן היצירה לא תפגום בשלמותה, אין להן על מה שיסמוכו.

¹⁰ אולי יש בדברים רמז לדברי איוב: חי אל הסיר משפטי וְשָׂדֵי הַמֶּר נִפְשִׁי. כי כל עוד נשמתו בי ורוח אֱלֹהֵי בָאֵפִי. אם תִּדְבְּרָנָה שְׁפָתַי עֲנֹלָה וְלִשׁוֹנִי אִם יִהְיֶה רְמִיָּה. חֲלִילָה לִּי אִם אֲצַדִּיק אֶתְכֶם עַד אֲגַנֶּע לֹא אֶסִּיר תְּמִתִּי מִמֶּנִּי. בְּצִדְקָתִי חֲחֹזְקָתִי וְלֹא אֲרַפֶּה לֹא יִהְרַף לִבִּי מִיָּמִי. יְהִי כְרִשְׁעִי אִיבִי וּמִתְקוּמָמִי כְעָל (כ"ז ב-ז)

רמב"ן בפירושו לאיוב ל"ב ג אומר: "אליהוא יצדיק את איוב ואת אלוהים. והנה לא הזכיר אליהוא דבר שהייסורין הם להרבות שכרו או לגמול בעולם הבא, ועם כל זה לא ענה איוב אותו דבר, אם כן היו דבריו דבר מחודש, והספיקו דבריו לאיוב. ועוד ראינו שאלוהים האשים את חברי איוב, ולא את אליהוא, כי טענותיהם היו סברות עצמיות, ולא אמרו שדבריהם חכמה, רק אליהוא אמר זאת תמיד, כי דבריו חכמה מקובלת מאנשי התורה והנבואה, ולא ראיתי במפרשים פירוש נאות לדבריו."

החידוש בדברי אליהוא

המספר מעיד על אליהוא כי כעס על שני הצדדים: "בְּאִיּוֹב חָרָה אָפוּ עַל צַדִּיקוֹ נַפְשׁוֹ מֵאֱלֹהִים. ¹¹ וּבְשִׁלְשֵׁת רָעִיו חָרָה אָפוּ עַל אֲשֶׁר לֹא מָצְאוּ מַעֲנָה וַיִּרְשָׁעוּ אֶת אִיּוֹב. ... וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי אֵין מַעֲנָה בְּפִי שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים וַיַּחַר אָפוֹ" (ל"ב ב-ה).

לכאורה איך יתכן הדבר. או שאיוב צודק או שהרעים צודקים.

טענת אליהוא היא שכל דרך המחשבה במהלך הויכוח, מצד שני הצדדים, הייתה לא נכונה. לדעתו צריך לחפש הסבר אחר לייסוריו של איוב, ולא בתחום של שכר ועונש דווקא. אליהוא חולק על שני הצדדים ולכן הוא כועס. החיים אינם חד ממדיים. אכן ייסורים עלולים לבוא על האדם כתוצאה מחטאיו, אך ישנן גם סיבות נוספות לייסורים. לכן אם אתה רואה אדם מתייסר, אין הכרח לקבוע כי הוא סובל מפני שחטא. קיימות סיבות נוספות, שלעיתים הן נשגבות מבינתנו, לסבל האנושי. לדעת אליהוא לעיתים הייסורים עשויים לקדם את האדם הסובל.

אליהוא טוען שהקב"ה מתגלה בדרכים רבות אל האדם. הוא דוחה את טענת איוב הדורש מהקב"ה להיגלות אליו בשביל שיוכל לדון איתו על הצרות שפקדו אותו. לדעת אליהוא איוב אינו צריך לבקש התגלות ישירה של הקב"ה, אלא יכול למצוא את נקודות המפגש עם הקב"ה באופנים שונים הפתוחים לפניו.

את כעסו של אליהוא על הרעים ניתן לפרש בשני אופנים. הוא כועס כי לא מצאו מענה: "עַל אֲשֶׁר לֹא מָצְאוּ מַעֲנָה... וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי אֵין מַעֲנָה בְּפִי שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים וַיַּחַר אָפוֹ" וְעַדִּיכֶם אֲתַבּוֹנֶן וְהִנֵּה אֵין לְאִיּוֹב מוֹכִיחַ עוֹנָה אֲמַרְיוֹ מִכֶּם" (ל"ב יב), והוא כועס גם על העובדה שהרעים מרשיעים את איוב: "וַיִּרְשָׁעוּ אֶת אִיּוֹב".

אך ניתן גם לפרש שמדובר בכעס אחד. מפני שהרעים לא מצאו מענה ראוי לשאלת איוב "מדוע אני סובל", הם תולים את ייסוריו בכך שחטא, ומרשיעים אותו, טוענים שהוא רשע.

את כעסו של אליהוא מצדיק הקב"ה בכבודו ובעצמו בסיפור החתימה: "וַיְהִי אַחֵר דִּבְרֵי ה' אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל אִיּוֹב וַיֹּאמֶר ה' אֶל אֱלִיפַז הַתִּימְנִי חָרָה אָפִי בְּךָ וּבְשָׁנֵי רַעֲיֶיךָ כִּי לֹא דִבַּרְתָּם אֵלַי נְכוֹנָה כְּעַבְדִּי אִיּוֹב. וְעַתָּה קָחוּ לְכֶם שְׂבָעָה פָּרִים וְשְׂבָעָה אֵילִים וּלְכוּ אֶל עַבְדִּי אִיּוֹב וְהַעֲלִיתֶם עוֹלָה בְּעַדְכֶם וְאִיּוֹב עַבְדִּי יִתְפַּלֵּל עֲלֵיכֶם כִּי אִם פָּנָיו אֲשָׂא לְבַלְתִּי עֲשׂוֹת עִמָּכֶם נְבִלָה כִּי לֹא דִבַּרְתָּם אֵלַי נְכוֹנָה כְּעַבְדִּי אִיּוֹב" (מ"ב, ז-ח).

כאמור, אליהוא משתמש לעיתים באותן מטבעות לשון שבהן השתמשו איוב ורעיו אך מציג את הדברים באור שונה לחלוטין מזה שהציגו הרעים.

כנגד אליפז שהבין שהמסר בחלום היה שבני האדם חוטאים: "... תִּמְוֹנָה לִנְגַד עֵינַי דְּמָמָה וְקוֹל אֲשַׁמְעֵ. הָאֲנוֹשׁ מֵאֲלוֹהַ יִצְדַּק אִם מַעֲשָׂהוּ יִטְהַר נְבִיר" (ד' יב-יז), טוען אליהוא שאלפז לא פתר את החלום נכונה.

¹¹ במהלך הויכוח מבקש איוב לבא במשפט עם הקב"ה: לא יש בינינו מוכיח ישת ידו על שנינו. קטר מעלי שִׁבְטוֹ וְאָמְתוֹ אֵל תִּבְעֵתְנִי. אֲדַבְּרָה וְלֹא אִירָאֶנּוּ כִּי לֹא כֵן אֲנֹכִי עַמְדִּי. (ט' לג-לה), ושם בהמשך: הִנֵּה נָא עֲרַכְתִּי מִשִּׁפְטֵי יְדַעְתִּי כִּי אֲנִי אֲצַדֵּק. מִי הוּא יָרִיב עַמְדִּי כִּי עַתָּה אַחֲרִישׁ וְאֶגְנֹעַ. אֲדָ שְׁתִּים אֵל תַּעֲשֵׂ עַמְדִּי אֲזִ מִפְּנֵיךָ לֹא אֶסְתַּר. כִּפְּדֵ מַעְלֵי הַרְחֵק וְאָמְתֵד אֵל תִּבְעֵתְנִי. וְקִרְא וְאֲנֹכִי אֶעֱנֶה אוֹ אֲדַבֵּר וְהִשִּׁיבְנִי. כִּמָּה לִּי עוֹנוֹת וְחִסָּאוֹת פְּשָׁעֵי וְחִסָּאוֹתֵי הַדִּיעֵנִי. (י"ג יח-כג). איוב משוכנע שנעשה לו עוול ושאל יעמוד למשפט עם ה' הוא יצא צודק בדין

לדעתו החלום בא להזהיר את האדם לבל יחטא. "כי באחת ידבר אל ובשתיים לא ישורנה. בחלום חזיון לילה בנפל תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב. אז יגלה און אנשים ובמסרם יחתם. להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה. יחשד נפשו מני שחת וחייתו מעבר בשלח. והוכח במקאוב על משכבו רוב עצמיו אתן" (ל"ג, יד-ט)¹²

אליפו טען שמעשיו של האדם אינם למען האלוהים. האדם אינו מביא תועלת לבורא במעשיו הטובים, ואם הוא חוטא אינו פוגע בבורא. אליפו הסיק מכך שאם האלוהים מייסר את איוב אין ספק שחטא לו. "הלאל יסכן גבר כי יסכן עלימו משפיל. החפץ לשדי כי תצדק ואם בצע כי תתם דרקיך. המיראתך יכחך ובוא עמך במשפט: הלא רעתך רבה ואין קץ לעונתיך" (איוב כ"ב, ב-ה).

אליהוא מסכים לדברי אליפו שפעולות האדם אינן למען הבורא, אך דוחה את מסקנתו. לדעת אליהוא הרעיון הזה מלמדנו כי הצדיק אינו יכול לתבוע גמול טוב מאלוהים. "הבט שמים וראה ושור שחקים גבהו ממך. אם חטאת מה תפגע בו ורבו פשעיך מה תעשה לו. אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח. לאיש כמוד רשעך ולבן אדם צדקתך" (ל"ה, ה-ח). האלוהים אינו חייב לגמול צדיק על מעשיו הטובים כאדם שחייב לגמול לחברו שהיטיב איתו. טעותו של איוב היא בכך שהוא מתייחס לאלוהים כאל בן אנוש. אליהוא סבור כי מעשי האדם אינם משפיעים על החלטות ה' לטובה או לרעה.¹³ בגלל גדלותו של האלוהים אין לייחס לו עוול. "לכן אנשי לבב שמעו לי חללה לאל מרשע ושדי מעול. כי פעל אדם ישלם לו וכארח איש ימצאנו. אף אמנם אל לא ירשיע ושדי לא יענת משפט" (ל"ד, י).

אליהוא טוען שההשגחה האלוקית נועדה להוביל את האדם ואת העולם לעבר תכלית מסוימת. אליהוא מסביר שבמסגרת השגחתו הקב"ה לא רק מעניש ומתגמל אלא מנהיג את העולם. למעשי הקב"ה בעולם לעיתים יש גם מטרה הרחבה יותר מאשר גמול על מעשה טוב, יש להם תכלית ויעוד שאינם קשורים בהכרח להתנהגות הקונקרטי של האדם. צדקת האלוהים ניכרת בכל הנהגתו את העולם, ושהייסורים הבאים על אדם, בלא שחטא עשויים להביא עליו ברכה ולקרב אותו אל האלוהים. ירא אלוהים אמיתי ממשיך באמונתו גם אם הוא רואה שלא תמיד נקבע גורלו של אדם לפי מעשיו. לפעמים נקבעים דברים לפי גורמים אחרים שהאדם אינו מסוגל להבינם.

באמצעות דברי אליהוא, אשר איוב אינו משיב עליהם, והקב"ה במענהו אינו משיג עליהם, מנסה המחבר ללמדנו כי האמונה בשכר ועונש אינה יכולה לספק הסבר מלא לגורלם של בני אדם. שכר ועונש הם רק מרכיב אחד בקביעת גורלו של אדם. תתכן למשל הסיבה המופיעה בסיפור הפתיחה, כי איוב נתון בניסיון. הקב"ה רוצה להוכיח לשון הטוען: "החנם ירא איוב אלהים? (א', ט), כי צדקת איוב היא באמת לשם שמים.¹⁴ אך גם סיבה זו אינה ממצה את האפשרויות. ישנן סיבות רבות, הידועות רק למנהיגו של העולם.

שאלת "צדיק ורע לו, רשע וטוב לו", היא רק אחד מן הדברים הרבים בעולם שאין בינת אנוש מסוגלת להשיג.

¹² רלב"ג: הכלל העולה מדברי אליהוא, הטובות והרעות מסודרות מצד המערכה, אך השי"ת נתן לאדם אפשרות להדבק בשכל הפועל, ותגיע לאדם הודעה כדי שישמר מהרעות האלו. ובמדורה תחתונה יבואו עליו חוליים כדי שלא יפול ברע או יכנע לבבו, וכך יעשה בו ג' פעמים. (ל"ג, לא).

¹³ מלבי"ם: . ובמענה הג' הוכיח שאין מעשה האדם בעבור עונש וגמול, כי ה' לא יתפעל ממעשה בני אדם.

¹⁴ בראשית רבה (וילנא) פרשה לד - ה' צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו, (תהלים י"א) אמר רבי יונתן היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועים, שאינו מקיש עליהם אחת עד שהיא פוקעת, ומה הוא בודק קנקנים יפס שאפ"י הוא מקיש עליו כמה פעמים אינו נשבר, כך אין הקב"ה מנסה אלא את הצדיקים, אמר ר' יוסי הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה, כל שהוא כותשה היא משתבחת, וכל שהוא מקיש עליה היא משתמנת ובשעה שהוא יודע שפשתנו רעה, אינו מספיק להקיש עליה עד שהיא פוקעת, כך אין הקב"ה מנסה אלא את הצדיקים, שנאמר ה' צדיק יבחן, רבי אליעזר אמר לבעל הבית שהיו לו ב' פרות, אחת כחה יפה, ואחת כחה רע, על מי הוא נותן העול לא על אותה שכחה יפה, כך אין הקב"ה מנסה אלא הצדיק, שנאמר ה' צדיק יבחן, ד"א ה' צדיק יבחן, זה נח שנאמר צא מן התיבה. רמב"ם, מורה נבוכים ג' כ"ד - "דע, כי כל ניסיון שבא בתורה אין כוונתו ועניינו אלא כדי שידעו בני אדם מה שצריך להם לעשותו... וכאילו עניין הניסיון, שיעשה מעשה, אין הכוונה גוף המעשה ההוא, אבל הכוונה שיהיה משל, שילמדו ממנו וילכו אחריו באומרו (דברים י"ג ד) "לדעת הישכם אוהבים את ה'", ואין פירושו, שידע ה' - כי הוא כבר ידעו"

אליהוא מצביע בפני איוב על אפסות האדם ורומז לו כי כשם שאינו מסוגל להבין את סוד הבריאה, את חוקי הטבע, כך אינו מסוגל להבין את הנהגתו של בורא העולם בעולמו.

אליהוא הטוען כי הקב"ה מתקשר עם האדם לא רק באמצעות התגלות ישירה או חלום אלא בדרכים רבות אחרות, מפנה את איוב להתבוננות בטבע כדי שמתוכה יגיע בעצמו להכרת הבורא ויוכל להכריז כמו משורר תהילים: "הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד-אֱלֹהִים וּמַעֲשֵׂה יְדֵי מְגִיד הַרְקִיעַ (י"ט, ב). ה' אֲדַגִּינוּ מֶה-אֲדִיר שְׁמֶךָ בְּכָל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-תִּנְהַ הוֹדֵךְ עַל-הַשָּׁמַיִם... כִּי-אֶרְאֶה שְׁמֶיךָ מַעֲשֵׂה אֲצָבָעֶיךָ יָרַח וְכּוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנְנִתָּה. מֶה-אֲנוֹשׁ כִּי-תִזְכְּרֵנוּ וּבֶן-אָדָם כִּי תִפְקְדֵנוּ... ה' אֲדַגִּינוּ מֶה-אֲדִיר שְׁמֶךָ בְּכָל-הָאָרֶץ" (תהילים ח').

בכך מכין אליהוא את איוב ואת הקורא לתשובותיו העתידיות של הבורא.

אליהוא רוצה שמושגיו של איוב על הטוב והרע ישתנו. רק כשיגיע להכרה שהטוב הוא הקרבה לה' והרע הוא התרחקות ממנו יוכל להבין כי למעשה אין אפשרות של 'צדיק ורע לו'. מעצם היותו של אדם צדיק הוא קרוב לה' ולפיכך בהכרח טוב לו. והרשע מעצם רשעתו מתרחק מה' ולפיכך רע לו. אליהוא לא ניסה להשיב לאיוב על טענותיו, ולא בא להוכיח אותו, אלא ניסה להביא אותו להתבוננות ולהבנה עצמית, שכן לתשובה הקשורה בהרגשתו האישית של האדם, יכול האדם להגיע רק מעצמו. אי אפשר להכתיב לאדם כיצד להרגיש. אי אפשר לומר לו: 'הקרבה לה' היא הטוב עבורך'.

לדברי אליהוא הקב"ה "מדבר" עם בני האדם בדרכים שונות. האדם רק צריך להקשיב ולשמוע "את הקול מדבר אלי" (במדבר ז', פט).

נחמה בדברי אליהוא

מסיפור המסגרת אנו למדים כי מלכתחילה באו הרעים כדי לנחם את איוב: "וַיִּשְׁמְעוּ שְׁלֹשֶׁת רְעֵי אִיּוֹב אֶת כָּל הַרְעָה הַזֹּאת הַבָּאָה עָלָיו וַיָּבֹאוּ אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ אֶלִּיפֹז הַתִּימָנִי וּבְלָדָד הַשּׁוּחִי וְצוֹפָר הַנַּעֲמָתִי וַיִּנְעֲדוּ יַחְדָּו לְבֹא לְנוֹד לוֹ וּלְנַחֲמֵהוּ" (בי, יא). בפועל הרעים מוכיחים את איוב ומתווכחים איתו. הם מנסים להעביר אליו את ה"אמת" שלהם. לא מצאנו בדברי הרעים דברי עידוד ונחמה לאיוב.

לעומת הרעים אליהוא אינו רוצה להתנצח עם איוב ולנצחו בויכוח. בבקשו את איוב להשיב על דבריו אומר אליהוא: "אִם יֵשׁ מְלִין הִשִּׁיבֵנִי דְבַר כִּי תִפְצְתִי צִדְקָתִי" (ל"ג, לב). אליהוא הוא הרע היחידי שבדבריו יש מילות נחמה אמיתיות לאיוב. הדבר מתבטא, בין השאר, בהצגה שונה של גבורות ה'.

בפרק ה' תאר אליפז התמני את גבורות ה': (ח) אֹלָם אֲנִי אֶדְרֹשׁ אֵל אֵל וְאֵל אֱלֹהִים אֲשִׁים דְּבַרְתִּי: (ט) עֲשֵׂה גְדֻלוֹת וְאֵין חֶקֶר וּנְפִלְאוֹת עַד אֵין מִסְפָּר: (י) הַנֶּתֶן מִטֵּר עַל פְּנֵי אָרֶץ וְשִׁלַּח מִיָּם עַל פְּנֵי חוּצוֹת: (יא) לְשׁוֹם שְׁפָלִים לְמָרוֹם וְקִדְרִים שְׁגָבוּ יֵשַׁע: אליפז מבליט בדבריו את הטוב שבגבורות האל.

גם איוב מתאר את גבורות ה'. אך לעומת אליפז הוא מתאר תופעות חריגות בטבע כגון: רעש אדמה, ליקויי חמה ולבנה, שיטפונות ויובש, המביאים הרס וחורבן על בני האדם, אשר אין בכוחם להתגונן מפניהם. הוא משתמש ממש באותו מטבע לשון שבו השתמש אליפז: "עֲשֵׂה גְדֻלוֹת עַד אֵין חֶקֶר וּנְפִלְאוֹת עַד אֵין מִסְפָּר" (ט', י). הפגעים שמנחית מנהיג העולם אינם מבחינים בין צדיק לרשע. הכל נפגעים: "אִם שׁוֹט יָמִית פְּתָאם לְמִסַּת נְקִים יִלְעָג" (ט', כג).

כך מתאר איוב את גבורות ה' בפרק ט': (ד) חכם לבב ואמיץ פח מי הקשה אליו וישלם: (ה) המעתיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו: (ו) המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצו: (ז) האמר לחרס ולא יזרח ובעד נוכבים יחתם: (ח) נטה שמים לבדו ודורדך על במתי ים: (ט) עשה עש כסיל וכימה וחדרי תמן: (י) עשה גדלות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר: (יא) הן יעבר עלי ולא אראה ויחלף ולא אבין לו: (יב) הן יחתף מי ושיבנו מי יאמר אליו מה תעשה: (יג) אלוה לא ישיב אפו תחתיו שחחו עזרי רהב:”.

בפרק י"ב ממשיך איוב ומתאר את גבורות ה' המביא הרס וחורבן, שיטפונות ובצורת:

(א) ויען איוב ויאמר: (ב) אמנם פי אתם עם ועמכם תמות חכמה: (ג) גם לי לבב כמוכם לא נפל אנכי מפם ואת מי אין כמו אלה: ... (ז) ואולם שאל נא בהמות ותרחן ועוף השמים ויגד לך: (ח) או שיש לארץ ותרחן ויספרו לך דגי הים: (ט) מי לא ידע בכל אלה פי יד ה' עשתה זאת: (י) אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש: ... (יג) עמו חכמה וגבורה לו עצה ותבונה: (יד) הן יהרוס ולא יבנה יסגר על איש ולא יפתח: (טו) הן יעצר במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ: (טז) עמו עז ותושיה לו שגג ומשנה: (יז) מוליד יועצים שולל ושפטים יהולל: (יח) מוסר מלכים פתח ויאסר אזור במתניהם: (יט) מוליד כהנים שולל ואתנים יסלף: (כ) מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח: (כא) שופך בוז על נדיבים ומזיח אפיקים רפה: (כב) מגלה עמקות מני חשך ויצא לאור צלמות: (כג) משגיא לגוים ויאבדם שטח לגוים וינחם: (כד) מסיר לב ראשי עם הארץ ויתעם בתהו לא דרך: (כה) ימששו חשך ולא אור ויתעם כשכור:

לעומת הרעים המוכיחים את איוב רואה אליהוא לנגד עיניו את האיש איוב הסובל והמתייסר ומנסה לנחם אותו ולעורר בו תקווה. בפרק ל"ז מתאר אליהוא סופת ברקים ורעמים שלג וגשמים. אבל, אומר אליהוא אחרי כל סערה מתבהרים השמים. רוח עוברת ומטהרת את השחקים מעננים:

(א) אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו: (ב) שמעו שמוע ברזז קלו והגה מפיו יצא: (ג) תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ: (ד) אחריו ישאג קול ירעם בקול גאונו ולא יעקבם פי ישמע קולו: (ה) ירעם אל בקולו ונפלאות עשה גדלות ולא יגדע: (ו) כי לשלג יאמר הוא ארץ וגשם מטר וגשם מטרות עזו: (ז) ביד כל אדם יחתום לדעת כל אנשי מעשהו: (ח) ותבא חיה במו ארב ובמעונתיה תשכן: (ט) מן החדר תבוא סופה וממזרים קרה: (י) מנשמת אל יתן קרח ורחב מים במוצק: (יא) אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו: (יב) והוא מסבות מתהפך בתחבולתיו לפעלם כל אשר יצום על פני תבל ארצה: (יג) אם לשבט אם לארצו אם לחסד ימצאהו: (יד) האזינה זאת איוב עמד והתבונן נפלאות אל: (טו) התדע בשום אלוה עליהם והופיע אור עננו: (טז) התדע על מפלשי עב מפלאות תמים דעים: (יז) אשר בגדיד חמים בהשקט ארץ מדרום: (יח) תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק: (יט) הודיענו מה נאמר לו לא נערך מפני חשך: (כ) היספר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבלע: (כא) ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם: (כב) מצפון זהב יאתה על אלוה נורא הוד: (כג) שדי לא מצאנהו שגיא כח ומשפט ורב צדקה לא יענה: (כד) לכן יראוהו אנשים לא יראה כל חכמי לב:”.

אליהוא רומז בדבריו כי התקופה הקשה שעברה על איוב עתידה לחלוף.

באמצעות דברי אליהוא, שמלכתחילה לא נכלל בתוך השיח החברתי, וכמעט שהפסדנו את דבריו, אשר נאלץ להקשיב לשלושה סבבים של דברים שלא הסכים להם, רומז לנו המחבר שיש להקשיב לצעירים. מחשבתם הרעננה של הצעירים, שאינה הולכת בתלם, עשויה לתרום תרומה מכריעה לשיח. דווקא הצעיר שבחבורה מתגלה כאנושי, כאדם רגיש המשתתף בצערן של איוב יותר מרעיו הבוגרים. באמצעות דברי אליהוא מלמדנו המחבר כי גם צירופם של מחשבות ורעיונות ישנים לכלל חשיבה אחת חדשה הוא חידוש גדול. גם אם אליהוא משתמש ברעיונות קודמיו הוא מביא לאיוב, לרעים ולנו רעיון חדש. דברי אליהוא הם הקרובים ביותר לדברים הנאמרים במענה ה' ¹⁵.

¹⁵ ראה מאמרי "האם קבל איוב תשובה לטענותיו במענה ה'?", שנתפרסם "בשדה חמ"ד" <http://www.daat.ac.il/daat/tanach/eyov/haim-2.htm>

לסיכום:

- הצבענו בדברינו על הצורה שבה משתמש המחבר כדי ללמד את הקורא דברים שאינם נאמרים במפורש במילים. בין השאר העלנו את השאלה מה אפשר ללמוד מן העובדות הבאות:
- א. ההתעלמות בסיפור הפתיחה מאליהוא והזכרת שלושה רעים בלבד.
  - ב. העובדה שהקב"ה במענה לאיוב אינו מזכיר כלל את אליהוא.
  - ג. מה ניתן ללמוד ממבנה מחזורי הויכוח בין איוב לרעיו.
  - ד. איוב משיב לכל אחד מן הרעים בשלושה מחזורי הויכוח. לעומת זאת אין בפי איוב מענה אף לא לאחד מארבעת מעני אליהוא למרות שאליהוא קורא לו להשיב.
  - ה. אליהוא משתמש בדבריו במטבעות לשון שבהן השתמשו איוב ורעיו.
  - ו. בסיפור המסגרת מסופר כי הרעים באים לנחם את איוב " ... וַיֵּבְאוּ אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ אֶלִּיפַז הַתִּימְנִי וּבְלֶדֶד הַשׁוּחִי וְצוּפֵר הַנְּעֻמִּי וַיִּנְעְדוּ יַחְדָּו לְבֹא לְנוֹד לוֹ וּלְנַחֲמוֹ" (ב', יא), אך למעשה אליהוא הוא הרע היחידי שבדבריו יש מילות נחמה אמיתיות לאיוב.
  - ז. הרעים מוצגים בסיפור כזקנים ואילו אליהו הצעיר בחבורה. "צִעִיר אָנִי לְיָמִים וְאַתֶּם יְשִׁישִׁים עַל פֶּן זַחְלָתִי וְאִירָא מַחֲוֹת דְּעֵי אֶתְכֶם" (ל"ב, ו).
  - ח. דברי אליהוא קרובים ביותר לדברים הנאמרים במענה ה'. מהו אם כן החידוש בדבריו?

רבים מן המורים למקרא עוסקים בתוכן הפרקים, בפירוש המילים על פי המפרשים השונים, ברעיונות, בלקחים שעלינו להפיק מן הכתוב וכיוצא באלה. לכל אלה יש כמובן חשיבות רבה. אך לצד אלה ראוי לשים לב למבנה הדברים, לסגולות האומנותיות של המקרא, ולהפנות את תשומת לב של התלמידים אל הצורה שבה נכתבו הדברים. בעשותנו זאת אנו מסייעים לתלמידינו שלא להחמיץ חלק חשוב לא רק מיופיו של המקרא אלא גם מתכניו.

כאמור הצורה היא מערכת שנושאת רעיונות חשובים, ובתוך מערכת צורנית זו משתבצים תוכני הסיפור. לפעמים המסגרת היא זו ש"מעבירה" לקורא רעיון מרכזי.

הבאתי כאן דוגמה אחת שבה העיצוב אינו רק קישוט חיצוני. הוא נושא בחובו רעיונות שחבל לוותר עליהם.

תהיינה אוזנינו קשובות לְטָקְסָט.¹⁶

¹⁶ טָקְסָט - כנראה בא מטָקְסָטִיל = אריג. תוכן וצורה ארוגים זה בזה. בדומה למִסְכָּת, הכינוי למערכת של חוטי השתי שמתחים על נולי האריגה, וכן של אריג מוגמר העשוי מחוטי שתי וערב גם יחד, שמהם נגזר הכינוי בהשאלה לכל אחד מן החלקים במשנה, בתוספתא או בתלמוד, המוקדשים לנושא מסוים, וכן גם הכינוי לחיבור עיוני מקיף על נושא מסוים.